
Anton Tsjekhov – en selvbedrager?

MEDISIN OG LITTERATUR

PER JOACHIM LUND

Daas gate 11
0259 Oslo

Den russiske legen og forfatteren Anton Tsjekhov (1860 – 1904) døde av tuberkulose i 1904. Han fikk sin første hemoptyse i 1884, men vegret seg for å la seg undersøke av kolleger inntil han fikk en voldsom lungeblødning under et restaurantbesøk i 1897. Av hans brev fra denne perioden går det frem hvordan han fortrenget den åpenbare diagnosen, men også hvordan tvilen av og til dukker opp. Diagnosen ble stilt på universitetsklinikken i Moskva i 1897, og brevene etter denne tid viser både hvordan sykdommen utviklet seg og hvordan Tsjekhov selv fortsatte å bagatellisere sine symptomer. Samtidig memoarlitteratur beskriver hans sykdomsforløp og bekrefter hans ambivalente holdning til sykdommen. Artikkelen gir et eksempel på hvor vanskelig det kan være for en lege å bedømme egen helse.

«Lege, leg deg selv!» «Luk 4,23»

Legen Anton Tsjekhov (1860 – 1904) er en av Russlands betydeligste forfattere, og blant skrivende leger er det knapt noen som har kombinert sine to profesjoner slik han gjorde. Han skrev noveller og skuespill, samtidig som han drev en omfattende legepraksis, hovedsakelig i omgangskretsen og i nabolaget (1). Men han var også pasient og døde av sin tuberkulose.

Sykehistorien

Tsjekhov ble født og vokste opp i Taganrog, en liten by ved Azov-havet i det sørlige Ukraina og var den tredje av sju søsken. Hans mor kan ha hatt tuberkulose. I ungdommen hadde Tsjekhov to ganger peritonitt, som kan ha vært av tuberkuløs natur. Han studerte medisin i Moskva og tok sin embetseksamen i 1884. Medstudenter har fortalt at han hostet meget under studietiden, og i desember 1884 fikk han sin første hemoptyse. I de følgende år hadde han stadig hoste, av og til moderate hemoptyser.

Han ble ikke undersøkt av lege før etter en voldsom lungeblødning i 1897. Han ble da lagt inn i universitetssykehuset i Moskva, der det ble fastslått at han hadde en langt kommet lungetuberkulose. Sykdommen progredierte ubønnhørlig. Han ble mer og mer tungpusten. Med stor sannsynlighet hadde han dessuten en gastrointestinal tuberkulose med magesmerter, diaré, feber og vekttap. De siste par månedene av sitt liv var han nærmest helt sengeliggende. Etter råd fra sin lege reiste han til et kursted i Badenweiler i Schwarzwald i Tyskland der han døde 2. juli 1904.

På 1800-tallet fantes flere konkurrerende prinsipper for behandling av tuberkulose (2). Det «antiflogistiske» regime brukte blæretrekkende plaster (spanskflueplaster), varme omslag, spritomslag og kalorifattig diett. Andre spesialister forfektet klimaets betydning. Atter andre mente at spenevarm melk fra geit, hest eller esel skulle være sunt. Mot slutten av århundret ble sanatoriebehandlingen mer og mer enerådende. Av medikamenter bruktes ekspektorantia og opiater. Mot slutten av sitt liv prøvde Tsjekhov det meste, men uten entusiasme.

Brevskriveren

Som mange av datidens forfattere var Tsjekhov en flittig brevskriver. I 30-bindsutgaven av hans samlede verker og brev (3) fyller brevene 12 bind. De inneholder nesten 4 500 brev til familie, venner, forleggere og andre. Brevene handler først og fremst om litteratur, men dessuten om dagliglivets store og små gjøremål, om huskjøp og om reiser. Det går også tydelig frem at han var opptatt av sin egen helse. I omtrent fireparten av brevene skriver han et eller annet om sin helsetilstand, til familien ofte summarisk og beroligende, til andre ikke sjelden med detaljerte symptombeskrivelser. Og det er ikke riktig, slik det blir sagt om ham, at han aldri klaget over sine plager. Iallfall som brevskriver klaget han ofte over sin dårlige helsetilstand, også til personer som ikke stod ham spesielt nær. Nettopp derfor vet vi meget om hans helse.

Flere av Tsjekhovs venner og bekjente har skrevet om ham i ulike sammenhenger. Noen har beskrevet hans symptomer og hvordan hans sykdom forandret ham rent fysisk, mens andre forteller om hans innstilling til sykdommen.

I Tsjekhovs forfatterskap er det forholdsvis lite som viser til hans sykdom. Et par av hans legeskikkelser har tuberkulose, og det finnes enkelte tuberkuløse personer i hans noveller og skuespill, men sykdommen spiller meget sjelden noen stor rolle.

Tsjekhovs brev 1884 – 96 (3)

Tsjekhov fikk allerede i studietiden offentligjort sine første noveller. Etter sin første hemoptyse i 1884 skrev han til sin forlegger, N.A. Lejkin (1841 – 1906): «I tre dager har det rent blod fra halsen på meg. . . . Årsaken har trolig vært en brist i et blodkar. . . . Jeg drikker sekale-infus, til ingen nytte.» Hemoptysene gjentar seg halvannet år senere: «Jeg er syk, spytter blod og er slapp. Jeg skriver ingenting. . . . Jeg burde ha reist sydover, men har ikke penger. . . . Jeg er redd for å underkaste meg en undersøkelse av mine legekolleger. Plutselig kommer de til å oppdage en forlenget ekspirasjonslyd eller en dempning. . . . Jeg tror at det er halsen og ikke lungene som er årsaken. . . . Jeg har ikke feber.»

I 1888 skriver han utførlig til sin nye forlegger, A.S. Suvorin (1834 – 1912), om sine symptomer. Her beveger han seg fra angst gjennom bortforklaringer og teoretiske overveielser til ren virkelighetsflukt: «Hver vinter, høst og vår og på rå sommerdager hoster jeg. Men dette skremmer meg bare når jeg ser blod. Blod som renner ut av munnen, har noe illevarslende over seg, som skjæret fra en brann langt borte. Når det ikke kommer blod, bekymrer jeg meg ikke og er ikke redd for å bli «et nytt tap for litteraturen». Verken tuberkulose eller andre alvorlige lungelidelser kan diagnostiseres utelukkende ut fra hemoptyser, men bare ut fra en kombinasjon av symptomer, som ikke er til stede hos meg. . . . Hvis noen som ikke har en erkjent tuberkulose, hoster opp blod, er det ingen grunn til å bli forskrekket. . . . Hvis hemoptysen som jeg hadde for fire år siden, hadde vært symptom på en begynnende tuberkulose, ville jeg for lengst ha forlatt denne verden. Det sier min logikk meg.» Noen måneder senere pleiet han sin døende, tuberkuløse bror, Nikolaj, uten å revidere sin egen selvd Diagnose.

Selv om Tsjekhov omtaler sin helse i svært mange av sine brev, prøver han å skjule sine symptomer for sine nærmeste. Omtalen er da oftest nøkternt beskrivende, summarisk: «Jeg hoster», «Jeg er fullstendig sunn og frisk», eller: «Bortsett fra hosten, føler jeg meg helt frisk». Det finnes flere titalls liknende uttalelser. Men på tross av denne stereotypien er det åpenbart at hans sykdom utvikler seg og at hans egen oppfatning av den forandrer seg gradvis. Det dukker opp en liten frykt: «Min influensa fortsetter, slik at jeg begynner å få en mistanke om at jeg ikke har influensa, men noe annet svineri.»

I 1890 gjorde Tsjekhov en strabasjøs reise til fangeøya Sakhalin ved stillehavskysten. Underveis fikk han en hemoptyse som han prøver å bortforklare: «På grunn av anstrengelsen og alt maset med bagasjen i Moskva og kanskje også på grunn av avskjedsselskapene hostet jeg i morges blod, noe som gjorde meg motløs og vakte dystre tanker.»

Tvilen kommer oftere frem, men han ønsker ingen avklaring og skriver i 1891: «Jeg blir stadig sløvere, dummere og mer likeglad. Jeg hoster og vantrives og begynner å tro at min helse aldri blir som før. La ellers Guds vilje skje. Behandling og omsorg for mine fysiske plager byr meg imot og vekker nesten avsky. Jeg vil ikke bli pasient. Jeg kan ta inn naturlig mineralvann og kinin, men jeg vil ikke tillate at man auskulterer meg.» Han prøver å lette hosten ved å ånde inn terpentin fra et forstøverapparat. Men symptomene øker. Han skriver om en forferdelig hoste, piping i høyre lunge og avmagring. «Jeg ble smittet av influenza, gikk til sengs og fikk en voldsom hoste. Lungekomplikasjoner plaget meg en hel måned, så jeg måtte holde meg hjemme og ikke orket å gjøre noe. Nå er jeg litt bedre, men jeg hoster fortsatt og tar av i vekt.»

I et brev fra 1893 nevner han for første gang at han er tungpusten, uten at dette skremmer ham. I samme brev kommer han med en del filosofiske betraktninger om sykdom og sykdomsfrykt. Han hevder at de sykdommene som dreper, kommer snikende, umerkelig, maskerte. De sykdommene som man merker og frykter, er derfor ikke farlige. Han skriver: «Jeg vet at jeg kommer til å dø av en sykdom som jeg ikke frykter. Om jeg er redd, betyr det altså at jeg ikke skal dø.» Dette virker som en ren besvergelse. Litt senere skriver han at han hoster litt, men at det fortsatt er langt unna tuberkulose. Han er hele tiden bagatelliserende: «En djevelsk hoste har gitt meg et rykte som en syk person, slik at folk jeg møter, spør om hvorfor jeg er blitt så tynn. Men jeg føler meg stort sett helt frisk og hoster bare fordi det er blitt en vane for meg.»

Anton Tsjekhov (fig 1) var neppe noen hypokonder, men han var opptatt av sine mange symptomer og skrev friskt og åpenhjertig om dem til sine brevforbindelser. Det kan virke som om hans hemoroider plaget og bekymret ham mer enn hosten og hemoptysene. «Det er smerter, kløe, spreng. Jeg kan verken sitte eller gå, og hele kroppen er så irritert at jeg kunne gå og henge meg.» Han får også en tarmlidelse med smerter og diarétendens, antakelig av tuberkuløs natur. Ellers skriver han i sine brev om ekstrasystoli, tannverk, otitt, keratitt, tromboflebitt, migrene og impotens. Noe av dette kan vel henge sammen med hans tuberkulose.



Figur 1 Anton Tsjekhov, 1892 (7)

Tsjekhovs brev 1897 – 1904 (3)

Vinteren 1897 tiltok luftveissymptomene, og under et restaurantbesøk i Moskva i mars sammen med forleggeren Suvorin fosset plutselig blod ut av munnen hans. Blødningen stanset ikke etter isomslag. Lege ble tilkalt og sa at det var en mageblødning. Suvorin husker at Tsjekhov hørte på denne diagnosen i taushet, og at han etterpå bemerket at slik sier legene ofte for å trøste pasienten, men at han selv utmerket godt visste at han hadde tuberkulose. Han ble lagt inn på universitetsklinikken, og i et brev oppsummerer han tilstanden slik: «Jeg har spyttet blod i mars hvert år, men i år dro det i langdrag, slik at jeg ble lagt inn på sykehus. Her har legene revet meg ut av en lykksalig uvitenhet. De har funnet fremmedlyd over begge lungetopper og svekket pustelyd og dempning over høyre lunge. Jeg lå på sykehuset i 15 dager og hostet opp blod i 10 dager. Nå er jeg hjemme. For øvrig er tilstanden tilfredsstillende. Temperaturen er normal, appetitten god, vekten øker og jeg hoster bare om morgenen. Til vinteren får jeg reise til utlandet eller til Sotsji. Folk sier at vinteren i Sotsji er behagelig, uten for sterk varme. Imens prøver jeg å spise mer og injiserer meg med arsenikk.» Legene bad ham slutte med den praksisen han hadde drevet for slekt og venner og den stedlige befolkning. Han får dessuten beskjed om å leve et stille og rolig liv på landet og unngå vin, samtaler og anstrengelser. Tsjekhov bemerker at dette blir like vanskelig som å unngå å bli forbrent i helvete.

Om høsten samme år reiser han til Nice for klimaets skyld. Han fortsetter å hoste blod, men tar det lett: «Min helse er nå så god som jeg ikke har kjent den før. Jeg hoster opp litt blod av og til, men det sier ingenting om hvordan jeg føler meg. Jeg hopper omkring som en kalv som de ennå ikke har giftet bort. For en lykke at jeg ikke er gift.» Men legene beordrer ham til å flytte ned til et værelse i hotellets første etasje for at han skal slippe å gå trapper.

I 1898 fikk Tsjekhov bygd seg et hus i nærheten av Jalta (fig 2). Han mente at klimaet der var gunstig, men han savnet hovedstadslivet. Hans helse vekslet mellom perioder av sykdom og bedring, men viste alt i alt en jevn forverring. Han skriver at han er tungpusten når han går fra stranden og opp til huset sitt. Han har stadig diaré og sammenlikner seg med Napoleon som på slagmarken måtte ta imot rapporter og gi sine ordrer i en usømmelig stilling.



Figur 2 Tsjekhovs hus på Jalta, 1890 (7)

Doktor I.N. Altschuller (1870 – 1943), som var Tsjekhovs venn og senere ble hans lege i Jalta, fant en forverring i venstre lunge. Han legger ikke på seg, og han nevner at han er tungpusten. Han beskriver hosten som voldsom, grusom, ustoppelig og innser nok alvorret. I en samtale med en venn i januar 1901 sa han at det var vanskelig for ham å legge langsiktige planer fordi han som lege visste hans liv ville bli kort. Og han søker nå råd hos lungespesialisten doktor V.A. Stsjurovskij (f. 1852) som fant svære forandringer i begge lunger. På tross av, eller på grunn av, denne dystre beskjed giftet han seg få dager etter med skuespillerinnen Olga Knipper (1868 – 1959) (fig 3). Han skriver: «Den siste tiden i Jalta hadde jeg kraftig hoste og antagelig feber. I Moskva fant doktor Stsjurovskij en betydelig forverrelse. Tidligere hadde jeg dempning bare over lungetoppene. Nå er det dessuten forandringer på høyre side fortil nedenfor kravebenet og baktil svarende til øvre halvdel av skulderbladet. Dette engstet meg. Jeg giftet meg og reiste til byen Ufa i Ural på en kur med gjæret hoppemelk. Nå går det bra. Jeg har lagt på meg 4 kilo, men vet ikke om det kommer av hoppemelken eller giftermålet. Hosten har nesten stanset.» Han skulle drukket hoppemelk i to måneder, men gir opp etter en måned og reiser tilbake til Jalta. Der blir han fort verre med økende hoste, diaré, vekttap og smerter i kroppen.



Figur 3 Anton Tsjechov og Olga Knipper, 1901 (7)

Tsjechov får økende dyspné, og i februar 1902 skriver han til sin kone i Moskva: «I går beskar jeg rosene, og etter hver busk var jeg nødt til å hvile. Min helse har nok blitt meget verre etter denne vinteren.» Men som alltid registrerer han enhver bedring, og en måned senere skriver han til henne at han er frisk som en okse. Men trass i Tsjechovs optimisme var nok ikke tilstanden så god likevel. I et brev fra januar 1903 heter det: «Min tilstand er bra. Det er ikke noe spesielt, bortsett fra at jeg har spanskflue-plaster i høyre flanke og at doktoren har beordret meg å bruke varme kompresser i 3 dager. Jeg har litt pleuritt.» Pleuritten varer ved: «Det er stadig litt eksudat, men ifølge Altschuller kommer det til å absorberes. Det er bare en liten skvett igjen.» Han klager over diaré, som han har hver dag. Pleuritten forsvinner ikke, og han er tungpusten.

Tsjechov skrev sin siste novelle og sitt siste skuespill i 1903. Litteraturkritikere mener at både de siste offentliggjorte arbeider og etterlatte bruddstykker har dårligere litterær kvalitet enn hans tidligere verker. Det kan virke som hans intellektuelle kapasitet er blitt redusert, av sykdommen eller av medikamenter. Han har fremtidsplaner som er så urealistiske at det ikke går an å skyldes på fortrenkning eller selvbedrag. Russland er i krig med Japan, og den fredelige og dødssyke Tsjechov skriver i flere brev våren 1904 at han kan tenke seg å melde seg som militærlege: «Hvis jeg blir frisk, reiser jeg i juli eller august til det fjerne Østen, ikke som korrespondent, men som lege. Jeg tror at jeg får se mer som lege enn som korrespondent.» Fire dager senere: «Jeg har en slik diaré at jeg ikke greier å stoppe den, verken med medisiner eller med diet. For en tung pust jeg har!» Men seks uker før han døde, kan han skrive: «Jeg har fått plombert noen tenner. Helsen er god, selv om magen klikker.»

I begynnelsen av mai 1904 reiser han til sin kone i Moskva, og der blir han sengeliggende. «Jeg står ikke opp av sengen om dagen engang. Jeg har tarmkatarr, pleuritt og høy feber.» Han blir tilsett av Olgas tyske lege, J.R. Taube (f. 1858), som gir ham en litt annen diett, og som skifter ut de varme kompressene med spritkompresser. Legen Tsjekhov reagerer som mange pasienter, fatter håp til det nye og kritiserer det gamle. Han skriver til en venn: «Bruk tyske leger! I Russland er det bare vrøvl og ikke medisin. Det har bare vært en meningsløs ordflom som begynte med forordning av varme kompresser som fremkalte pleuritt og som nå heldigvis er skiftet ut med spritkompresser. Jeg har lidit i 20 år!» Det forundrer ikke at han nå i smug også vil prøve andre terapeuter. Han skriver til en annen venn: «Kjære, gode venn! Er det mulig for deg straks å få sendt Wilson eller en annen flink massør til meg? Jeg har ikke sovnet i hele natt, på grunn av revmatiske smerter. Ikke fortell noen om innholdet i dette brevet. Si ikke noe til Taube.»

Doktor Taube rådet Tsjekhov til å reise til det kjente kurstedet Badenweiler i Schwarzwald for å få behandling for sin lungelidelse. På reisen dit stoppet ekteparet Tsjekhov noen dager i Berlin for å konsultere professor Carl Ewald (1845 – 1915), den kjente spesialisten på mage- og tarmlidelser. Tsjekhows hustru forteller om dette i sin bok *Erindringer og brev* (4): «Etter å ha banket og lyttet, fant denne legen ikke noe bedre å gjøre enn å reise seg, trekke på skuldrene, si farvel og gå sin vei. Jeg kan aldri glemme Antons milde og tålmodige, men plutselig forvirrete og fortapte smil.» Tsjekhov har begynt å bruke mye medisin. «Jeg har fått smerter i armer og ben, sover ikke om natten, er blitt mager, har tatt morfininjeksjoner og tusen forskjellige medikamenter og husker med takknemlighet bare heroin, som Altschuller har forskrevet.» Han fortsetter brevskrivningen fra kurstedet i Badenweiler. «Nå har jeg ikke lenger smerter i armer og ben. Jeg sover godt, spiser fortreffelig, plages bare av tung pust på grunn av emfysem og sterk avmagring.» Sitt siste brev skriver han fire dager før han dør: «Magen min er håpløst ødelagt. Det er neppe noe som hjelper, unntatt faste, altså ikke spise noe, og dermed basta. Og for tungpustenhets er det bare et middel – å ikke bevege seg.»

Tsjekhov er forvirret fordi Altschuller insisterer på at han ikke må bo i Moskva om vinteren, mens lungespesialisten A.N. Ostroumov (1844 – 1908), hans lege i Moskva, sier at han ikke bør bo i Jalta. Altschuller holder på sitt og antyder at Ostroumov må ha vært full. Tsjekhov lar seg klart lede av ønsketenkning og reiser til Moskva der hans kone arbeider ved Kunstnerteateret. En venn av ham som også var både lege og forfatter, forteller hvordan Tsjekhov var utrolig ufornuftig når det ble tale om Moskva. Han sa en gang, uten ironi i stemmen, at luften i Moskva var spesielt gunstig for hans tuberkuløse lunger og at det dårlige været der kanskje kunne være nyttig også for andre lungesyke. Men han får problemer i Moskva: «I vinter har jeg vært syk med pleuritt og hoste, men nå er alt vel, hvis jeg ikke skal nevne tungpustenhets. Leiligheten vår ligger i tredje etasje, og det er en meget pinefull bedrift for meg å komme opp dit.» Han forteller om en konsultasjon hos doktor Ostroumov. «I dag har jeg vært hos professor Ostroumov. Han lyttet, auskulterte og palperte lenge, og det viste seg at min høyre lunge er meget dårlig, at jeg har emfysem, tarmkatarr osv., osv. Han ga meg fem resepter, og fremfor alt forbød han meg å bo i Jalta om vinteren, fordi vinterklimaet der er elendig.» Men Tsjekhov lar seg ikke skremme: «Min helse er foreløpig tålelig bra, til og med fortreffelig. Jeg føler meg bare dårlig når jeg går i bakker eller trapper.» Men utover høsten 1903 blir han stadig sykere og greier ikke å gå ut, og det kan se ut som han har resignert: «Jeg er syk som vanlig, men det har jeg allerede vent meg til og

regner ikke det som spesielt ubehagelig.» Magesymptomene plager ham mer og mer, og han tar opium og vismut.

Annen dokumentasjon

Mange i Tsjekhovs omgivelser har fortalt om hans sykdom. Det går fra morens beretning om hvordan hun gjennom veggen hørte den unge Anton hoste hele natten, og helt frem til venners beskrivelse av en lungeinvalid, dødssyk forfatter. Tsjekhovs søster forteller i erindringsboken *Fra en fjern fortid* (5) om sitt sykebesøk på universitetsklinikken i 1897: «På bordet ved sengen så jeg skisser som legene hadde laget av hans lunger. De var tegnet med blå blyant, men toppene var skyggelagt med rødt. Jeg forsto at de angrepne områdene var avmerket på den måten. Den sykdommen som for lenge siden hadde tatt livet av vår bror, ble nå for første gang erkjent hos Anton, nemlig lungetuberkulose.»

Forfatteren Ivan Bunin (1870 – 1953) skriver fra 1899: «Jeg fant ham svært forandret. Han hadde magret av, ansiktet var blitt mørkere, han beveget seg langsomt, og stemmen var hes» (6).

Forfatterinnen T.L. Stsjepkina-Kupernik (1874 – 1953) beskriver ham slik: «Han var krumrygget og åpenbart frossen, tullet seg inn i et pledd og førte stadig vekk et lite krus mot leppene for å spytte» (6).

En student som i 1902 var gjest samtidig med Tsjekhov hos noen venner, hørte om natten at Tsjekhov stønnet i rommet ved siden av. Han gikk inn i rommet uten at Tsjekhov oppdaget ham og har gitt en øyenvitneskildring: «På nattbordet ved siden av sengen brant et dryppende lys ut. Tsjekhov lå på siden mellom krøllete lakener. Han hadde krøket seg sammen med hodet utenfor sengekanten. Hele kroppen ristet av hoste. Og ved hvert hostestøt strømmet det blod ned i en lyseblå emaljert spyttebakke, som væske fra en veltet flaske. . . . Da Tsjekhov oppdaget meg, sa han stille og med besvær: Jeg forstyrrer Deres søvn. Unnskyld» (7).

Kullkameraten G.I. Rossolimo (1860 – 1928) skriver i 1903: «Han hadde forandret seg sterkt det siste halvåret. Han var blitt mager og gulblek, og ansiktet var dekket av tallrike små rynker» (6).



Figur 4 Anton Tsjekhov og Maksim Gorkij, 1900 (8)

Litteraturhistorikeren N.I. Gitovitsj har samlet en del biografisk stoff i sin bok *Tsjekhov i sine samtidiges erindring* (6). Doktor Altschuller har i denne boken skrevet om sin kontakt med Anton Tsjekhov. Han undersøkte Tsjekhov første gang i 1898 og skriver at etter den svære hemoptysen i 1897 progredierte prosessen jevnt og ubønnhørlig. «Den første tiden av vårt bekjentskap snakket han aldri om sin sykdom. En morgen i slutten av november 1898 fikk jeg en lapp fra ham der han ba meg stikke innom og ta med stetoskop og laryngoskop fordi han hadde fått en hemoptyse. Han hadde da en ganske stor blødning, og laryngoskop var helt nødvendig, for det var ingen tvil om at blødningen kom fra lungene. Da jeg så noen dager senere kunne undersøke ham mer grundig, ble jeg forskrekket over det jeg fant. . . . Ved denne undersøkelsen fant jeg at sykdommen allerede hadde spredt seg til begge lunger, særlig til høyre, med flere kaverner og pleuritt-sequelae. Hjertemuskelen var svekket, og tarmsystemet var så ødelagt at det ikke kunne opprettholde en tilstrekkelig ernæringstilstand. Mine forsøk på å overbevise Tsjekhov om at det var nødvendig med en grundig behandling, førte ikke til noe. Han erklærte hårdnakket at det bød ham imot å være pasient og ta hensyn til egen helse. Intet skulle minne om sykdommen, og ingen skulle legge merke til noe. Derfor vente han seg til å snakke uten å heve stemmen, langsomt og monotont, for å undertrykke hosten. Hvis han likevel hostet, spyttet han diskret i en papirpose som han på forhånd hadde lagt på bordet bak noen bøker og som han etterpå kastet i kaminen.

.&nb

Hans samtidige gav ikke bare beskrivelser av Tsjekhovs sykdom, men de fortalte også om hvordan han selv så på sin sykdom. Da Suvorin spurte hvorfor han ikke søkte lege, svarte Tsjekhov at det ikke ville ha noen betydning for hans leveutsikter. Rossolimo

forteller at selv om Tsjechov ikke direkte benektet sin sykdom, så forholdt han seg til den på et lettsindig vis og prøvde å forklare de ulike symptomer på sin egen måte. To uker før han døde, sendte han et postkort der han skrev at han allerede var meget bedre, men at det fortsatt var igjen litt tungpustethet og slapphet. Vennen I.N. Potapenko (1856 – 1929) mente at Tsjechov alltid hadde ordet tuberkulose i tankene og at han regnet med å bli offer for denne sykdommen, men at han hele tiden mente at tiden ennå ikke var kommet. Det romantiske skjær som tidligere på 1800-tallet hadde omgitt tuberkulosen og de unge tæringssyke kunstnerne, hadde bleknet på Tsjechovs tid. Han skammet seg over sin sykdom og ble rasende når den ble omtalt offentlig. Potapenko forteller også at Tsjechov utmerket godt visste at det ikke fantes effektive midler mot tuberkulose, og han grep heller aldri etter noen av de tallrike vidunderkurer som ble tilbudt. I sine samlede verker (8) har Maksim Gorkij (1868 – 1936) et sted skrevet om vennen Tsjechov at en sykdom hos en lege er tyngre å bære enn hos andre, fordi legen vet hvordan hans organisme blir ødelagt (fig 4). Tsjechov kunne gi inntrykk av å ha en ukuelig optimisme, men dette bildet er ikke entydig. Ofte gjorde han seg bedre enn han var for å skåne sin familie, helt til det siste. Fire dager før han døde, syntes hans hustru at hun måtte meddele resten av familien hvor dårlig

sp;. . Når han ble spurt om hvordan han hadde det, svarte han som regel: «I dag har jeg det bra. Jeg er nesten helt frisk. Det er bare denne hosten,» eller noe lignende.

Dessverre hadde prosessen allerede nådd det stadium da det ikke var noe håp om helbredelse. Man kunne bare prøve å forsinke utviklingen eller midlertidig bedre pasientens tilstand.» Altschuller som var sterkt imot at Tsjechov reiste til Moskva om vinteren for å besøke sin kone, hevder at hver gang han kom tilbake til Jalta fra en slik reise måtte han betale med pleuritt, hemoptyse eller feber.

han egentlig var. Hun forteller dette i et brev til Tsjechovs søster og tilføyer at mens hun skriver, insisterer Tsjechov på at hun skal skrive at han stadig blir bedre (4). Likevel har han nok sett sannheten i øynene. Forfatteren N.D. Telesjov (1867 – 1957) besøkte ham like før reisen til Tyskland i 1904 og skriver: «På divanen, støttet opp av puter, uten jakke eller slåbrok, satt en radmager, liten skikkelse, med smale skuldre og et spisst, blodløst ansikt. Det var Anton Tsjechov, tynn, avkreftet og nesten ugjenkjennelig. Han strakte frem en voksblek hånd, så på meg med sine vennlige øyne og sa: «I morgen reiser jeg. Farvel. Jeg reiser for å dø» (6).

Slutten

Hans hustru, Olga Knipper, har beskrevet hans siste timer (4). Han våknet midt på natten 2. juli 1904 og var tungpusten. For første gang i sitt liv bad han om å få tilkalt en lege. Mens de ventet, ville Olga legge en ispose på brystet hans, men han skjøv den bort og sa: «Man legger ikke is på et tomt hjerte.» Da legen kom, satte Tsjechov seg med stort besvær opp i sengen og sa: «Ich sterbe.» Legen gav ham en kamferinjeksjon og ville sende bud etter oksygen, men Tsjechov protesterte fordi han mente det ikke hadde noen hensikt. Legen fikk da brakt inn en flaske champagne. Tsjechov tok glasset han ble budt, drakk ut, smilte til sin hustru og sa: «Det er lenge siden jeg drakk champagne.» Så la han seg over på venstre side og sluttet å puste. Han ble 44 år gammel.

Dikteren fikk en rolig og verdig død, men hans siste ferd tilbake til fedrelandet fikk innslag av absurditet som sikkert ville moret ham, som var en av de første forfattere som brakte det absurde inn i litteraturen. I St. Petersburg hadde noen av hans venner samlet seg på jernbanestasjonen for å ta imot toget. Som rimelig er, ble de forbitret da de oppdaget at kisten var blitt fraktet i en rødmalt godsvogn, der det på døren stod malt med store bokstaver: Ferske østers (8). På perrongen spilte allerede et hornorkester en militærmarsj. Tsjekhovs venner undret seg noe over musikkvalget, men satte pris på at myndighetene hadde villet skape litt høytid over begivenheten, inntil de skjønnte at marsjen ble spilt til ære for en russisk general som hadde falt i Mandsjuria i den russisk-japanske krig. Hans kiste kom samtidig, med et annet tog.

Diskusjon

Det er en etablert oppfatning at Tsjekhov med et grandios selvbedrag benektet sin sykdom helt fra den første hemoptysen i 1884 til den svære lungeblødningen i 1897. Selv om litteraturen var hans hovedbeskjeftigelse, opprettholdt han kontakten med det medisinske miljø, og han praktiserte, riktignok ustrukturert, som lege i alle disse årene. Det er derfor utrolig at han kunne se bort fra symptomer som enhver legmann ville forstå betydningen av. Men menneskets evne til selvbedrag er nesten ubegrenset, slik Tsjekhov selv så klart viser i sine verker. Og kunnskap er ingen hindring. Det kan være et dialektisk forhold mellom erkjennelse av sannheten og benektelse av den samme sannhet, mellom det å vite og ønsket om ikke å vite. Og selvbedraget når det gjaldt lungesykdommen, var kanskje ikke så massivt. Tsjekhovs brev viser at han nok vaklet mellom selvbedrag og selvinnsikt. Det spores en underliggende uro når han skriver om sine luftveissymptomer, og det kan iblant se ut som han maskerer sin uro ved å fortelle om andre, ofte bagatellmessige symptomer. Tsjekhov var realist og var sikkert klar over hvor utilstrekkelige tidens terapeutiske muligheter var, både overfor tuberkulose og andre sykdommer. Det er symptomatisk at han kalte sine to dachser for Kinin og Brom, etter to av de få legemidler som hadde dokumentert virkning. Erkjennelsen av medisinenes maktesløshet kan være en av grunnene til at han løy for seg selv. Han så kanskje ingen hensikt i å innrømme overfor seg selv at han hadde fått en sykdom som det ikke fantes noen effektiv behandling for.

Konklusjon

Gjennom brev fra Tsjekhov selv og gjennom andre kilder kan vi følge både utviklingen av hans sykdom og hans egen skiftende holdning til den. I minst 13 år fortrengete og benektet legen Tsjekhov overfor seg selv og andre at han hadde tuberkulose, og etter at diagnosen var stilt, bagatelliserte han sin sykdom. Men et selvbedrag kan aldri bli fullstendig og er aldri en statisk tilstand. Sannheten ligger alltid i bakgrunnen og kan stikke seg frem når som helst. Tsjekhovs brev viser glimt av uro og frykt. Vi vil aldri få vite hvordan hans liv og hans forfatterskap hadde artet seg om han hadde latt seg undersøke av kolleger etter den første hemoptysen. Men hans sykehistorie forteller

iallfall at svaret på oppfordringen i Lukasevangeliet må bli at en lege ikke er kompetent til å lege seg selv. Men ville Tsjekhov ha benyttet seg av en lege-lege-ordning slik den nå prøves ut i Norge ?

LITTERATUR

1. Lund PJ. Anton Tsjekhov – lege og forfatter. Tidsskr Nor Lægeforen 1997; 117: 4424 – 31.
2. Keers RY. Pulmonary tuberculosis. A journey down the centuries. London: Bailliere Tindall, 1978.
3. Tsjekhov AP. Polnoe sobranie sotsjinenij i pisem v tridsati tomakh. Moskva: Izdatelstvo «Nauka», 1974 – 83.
4. Knipper-Tsjekhova OL. Vospominanija i perepiska. Moskva: Izdatelstvo «Iskusstvo», 1972.
5. Tsjekhova MP. Iz dalekovo prosjlovo. Moskva: Gosudarstvennoje izdatelstvo khudozjestvennoj literatury, 1960.
6. Gitovitsj NI. A.P. Tsjekhov v vospominanijakh sovremennikov. Moskva: Khudozjestvennaja literatura, 1986.
7. Berdnikov GP. Tsjekhov. Moskva: Molodaja Gvardija, 1978.
8. Gorkij M. Sobranie sotsjinenij (bd. 28). Moskva: Gosudarstvennoje izdatelstvo khudozjestvennoj literatury, 1954.

Publisert: 20. april 2000. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 30. august 2026.